

A JELENLEGI TÖRTÉNETTANÍTÁS KÖZÉP- ISKOLÁINKBAN.

Milyen is az?

Csak nem régeből történt — a mikor kiválóbb pædagogusaink miniszteri meghívásra anketírozta az egységes középiskoláról — hogy közölük az egyik leghírvevesebb, vezérezikében kérte a minisztert, hogy *nemzeti* történetet taníttasson. Szomorú dolognak mondta, hogy nemzeti történetünk legbecsesebb tanulságait ifjúságunk nem fordíthatja hasznára, mert az 50-es évek óta iskoláinkban a világtörténeté a főszerep, mely mellett a hazai história meghuzódik. Esdve kérte tovább a minisztert, ne engedje, hogy a hazai történet tovább is a gyermekasztal mellett nyomorogjon, hanem ültesse a nemzeti hősök kerek asztalához s üzze el onnét a világhistóriának nevezett vénséges guvernantot, ki gyermekeinknek mindig csak Madarász Henrikekről, Rótszakállu Frigyesekről beszél, holott nekünk is vannak Richardjaink, a Hunyadiak, a Zrinyiek, kik az említett idegenekhez képest félistenek . . . tegyük a mienket elsővé, jöjjön elsőben a mi világunk, azután az idegen világok*

A vád komoly helyről, feltűnő helyen mondatott ki és czáfolat, helyreigazítás semmiféle oldalról nem jött. Annyi jeles férfit, annyi kitűnő pædagogus, annyi tanár, annyi ambitiosus tankönyvíró daczára *így* volna e dolog, hogy hallgat minden? Vagy nálunk annyira «nem komolyak» az állapotok, hogy egy egyetemi tanárnak, egy hírneves pædagogusnak a legkomolyabban kijelentett ily kárhuzató szavai is csak oda vetett frazisok, melyekkel törödni nem érdemes? Vagy nálunk igazán frazis minden: a «jelesség», a «kitűnő pædagogus», tanterv, a tanítás, az iskola és semmit se veszünk komolyan? Vagy minden nálunk az egyén, az egyéni előhaladás, szereplés, a feltűnés még ha Diana templomának felgyújtása árán történhetik is meg? . . .

Igaz-e a szörnyű vád? milyen is hát a mi történettanításunk jelenleg középiskoláinkban?

Erre felelet lehetne első sorban a *tanterv és utasítások*,

* Felméri «Budapesti Hírlap» 49. sz.

melyek kijelölik a történettanítás célját és körvonalazzák annak körét. Azután ismertetője lehetne a *tanügyi irodalom*, mely egyfelől vezéreszmékkel, a részletek földerítésével, meghatározásával, új szempontok bevitelével fejleszt, másfelől számon tartja, komolyan megítéli a tankönyveket, melyek a kitűzött célok megvalósításában vezérkedni akarnak és már megjelenésükkkel ily igényekkel lépnek föl. Felelet lehetne reája a tanító *tanárvilág intelligenciája*, mely a tanterv, irodalom és tankönyvek alapján a tanítást végezi és végül felelet lehetne rája maga, a használt *tankönyvek* összesége.

Mindez lehetne felelet a fölvetett, igazán komoly kérdésre, de — szó, a mi szó — nálunk a legfontosabbak nem adnak rá feleletet. Se tanterv és utasítások, se a tanügyi irodalom és kritika nem mutatják meg még közelítőleg sem, hogy milyen a mi történettanításunk.

A tanterv és utasítások nem mutatják meg történettanításunk minőségét, mert a tankönyvengedélyező forumot a létező tanterv megvalósítása nem vezeti következetesen és mert az a tanterv nem is kötelező összes középiskoláinkban. A tanügyi irodalom nem mutatja meg, mert évek tapasztalatai azt a benyomást teszik rám, hogy a tisztelt cikkezőknek a cikkezés mintegy sportjuk és mintha nem annyira a használni-akarás, mint tán inkább nevének forgalomba hozása vezetné őket; és nem mutatja meg azt a tanügyi irodalom kritikája sem, mert nekünk legalább e téren igazi kritika nincs is. Az első állítást bizonyítja a sok forgalomban levő, tarka felfogású, módszerű, nyelvű «engedélyezett» könyv. A másikat, hogy nem akad cikkező, ki «cikkei, vezéreszméi» stb. alapján tanulmányozná gyors termelésű tankönyvpiacunkat és «élvi» álláspontból üdvözölné egy-egy komolyabb jelenségét, vagy lehurrogatná a nem egyszer szinte szembeszökő kiadó speculatiót; vagy ha már jó nem akad, hát eszméi, hangzatos módszere szerint írna «jót». A harmadikat bizonyítja, hogy nincs egyetlen szaklapunk, mely közérdekű, legmagasabb szempontból — ha nem is részletekbe menőleg, — de legalább valamelyest érdemileg regisztrálna, sorra venne minden könyvet, mely azzal az igénynyel lép föl, hogy a tanítás egy vagy más hiányán segíteni akar. Céljukat tekintve, igen fontos könyvek 2—3 kiadást érhetnek a nélkül, hogy pl. «Tanáregyesületi Közlöny»-ünk irodalmi rovata még csak létezésükről is tudomást venne.

Marad tehát a mai történettanítás ismertetőjéül két tényező: a tanárok intelligenciája és a használt tankönyvek összesége.

A tanárok intelligenciája kétségkívül nagy tényező és pedig annál nagyobb: mennél gyöngébben teljesítik feladatukat azok, kiknek szavuk-tettük irányadó, és mennél gyöngébb az irodalom szolgálata és mennél nagyobb a kritikátlanság. Hosszú évek óta figyelem a dolgot és jó lélekkel elmondhatom, hogy — minden gyöngesség daczára — a mi előzőkből folyó hibának correctiója, a mi előhaladás van e téren, az ennek a névtelen tanárság zömének, e zöm intelligenciájának köszönhető. Amazoktól terjedhet a jó, a rossz, a hogy tud; a tanárság emelkedő intelligenciája az, a mi a jó irányban fejleszt. Mindamellett ez az intelligencia azért nem mutathatja meg történettanításunk minőségét, mert magának ez intelligenciának — a dolog természeténél fogva — nehéz megtalálni a mértékét és e mértékhez (irodalmi, társadalmi működés, iskolai eredmény, igazgatói, főigazgatói jelentések stb. tehetik a mérték elemeit) nem is férhet hozzá mindenki, a ki itélni akar.

Mai történettanításunk minőségének megítélésére tehát csak egyetlen mód van, maguknak a használt tankönyveknek megítélése. Ezek szelleme, tartalma, methodikája, nyelve, elterjedési köre minden tekintetben fölvilágosít és alapos ítéletre képesít. Sőt ezek vizsgálgatásának még az az előnye is megvan, hogy nemcsak a történet tanítását és mivoltát ismerjük meg belőlük, hanem bepillantathatunk magának a tanárvilág e részének felfogási körébe, szellemébe, methodikai ügyességébe is, mert nyilván többé-kevésbé az író, használó tanár saját én-jének felel meg az általa írott, avagy használt tankönyv.

Legegyszerűbb, legalaposabb módja tehát mai történettanításunk megítélésének a használt, tankönyvek megítélése bizonyos *norma* szerint, a mely *norma* a használható tankönyv föltétlenül szükséges kellékeit foglalná össze. E normáról majd még alkalommal szólok. Így megállapítva a jót, a rosszat: az egyes kvalifikált könyvek elterjedési köre bizonyára alaposan megmutatná egészben is mai történettanításunkat.

Es ezt a végigbírálást — nemcsak a vádat, hanem az alábbkövetkezőket is tekintve — valakinek meg kellene tennie. Én a következőkben felsorolom a használt tankönyveket, osztályozom külső vonásuk és elterjedésük szerint, részint mert már ez is sok

tanulóságot rejt magában az egésznek megítélésére, részint pedig hogy megkönnyítsem az utánam jövőnek munkáját. Az egyes művek kritikájába azonban nem bocsátkozom, hozzám tán nem is illenek, mert — örökre sajnálom — magam is tankönyvíró vagyok. Azzá lettem amáz egykori hitemben, hogy száz legszebb bírálatnál, elmefuttatásnál többet ér egy komolyan megírt tankönyv. Ma látom tévedésemet, mert komoly kritikus, ki minden fölmerülő tényezőt elvi magaslatból elbírálna és így a jót, az igazat győzelemre segítné, ilyen kritikus, legalább e téren nincsen, holott tankönyvíró van sok.

Mert van sok; az ember el sem hinné.

A *III-ik osztályban* tanítjuk a *magyar történetet* a jelenlegi állapot rajzával. Ez osztályra van 14, mond *bizennégy* használatban levő magyar nyelvű könyvünk. Mivel pedig — úgy látszik, — hogy e nehéz feladat megoldva még mindig nincsen: hát minden év hoz egy-egy újat; így az idén már a 15-ik is megjelent.

A *VIII-ik osztályban* a *III-ik osztályban* és a további osztályokban tanult világtörténeti alapon tanítjuk a *magyarok oknyomozó történetét*. Itt már csekélyebb a szám; e célra van öt használatban levő tankönyvünk. Jelezve van azonban a 6-iknak megjelenése.

Megint gazdagabb az állapot a *világtörténeti oktatásnál*, melyet a gymnasiumokban a *IV—VI. osztályokban*, a reálnál az *V—VII. osztályokban* nyújtunk. Használatban levő, magyar nyelvű világtörténeteink száma: 12, szóval: *tizenkettő*; a gyakorló iskolának angolból fordított külön könyvével épen 13.

Már a tankönyveknek pusztán a száma is érdekes; bizonyítja, hogy ez ágba tanügyi irodalmunk *virágzik*, gazdag; hogy sok a talentumos, törekvő, munkás ember, ki észszel-kézzel dolgozik a tanítás emelésén. Van szerző, ki nem elégszik meg, hogy munkáját komolyan megírta, hanem még külön litografált, nyomtatott levelekben, levelező lapokon ajánlja művét és kéri pártolását, használatba vételét. Azt is bizonyítja hogy vannak vállalkozó kiadóink, kik a tanügyért sok pénzt kockáztatnak és a kik szintén nemcsak mutatványpéldányt küldenek a nálunk megjelent munkákból, hanem van olyan is, ki a terjesztésre még a vigéczek használásának drágaságától sem riad vissza . . .

Tudom, hogy vannak sokan, kik mindezt — lenézik és a komoly sorokat fölfelé törekvő szájszövegetekkel olvassák: pedig

nincs igazuk, százszor nincsen! A tankönyvírás komoly dolog és egy tankönyvnek megírása nehéz munka. Nem elég oda a tudomány, nem elég a pædagogiai képzettség, a kettőnek együtt kell lennie és még valaminek: az érzéknek, mit úgyszólván eltanulni sem lehet. Ezért mondom, hogy tankönyveink nagy száma tanügyünknek e téren való gazdagságát jelenti, mert azt föltennünk sem szabad, hogy e tankönyvek a tankönyvírás legegységesebb feltételeinek egészben meg ne felelnének.

A másik nevezetes conclusio, mely már a tankönyvek számának pusztán felsorolásából is kitűnik az, hogy az egész tanítási körben *legnehezebb* föladat a III. osztályban való magyar történet tanításának megoldása; viszont pedig *legkönnyebb* a VIII-ik osztálybeli oknyomozóé. Igaz, hogy ez utóbbinál az írónak uralkodnia kell az egész előbb tanított hazai és világtörténeti anyagon; uralkodnia az összes történeti események színterén, vagyis a geográfian legalább annyiban, a mennyiben a földrajzi tényezők döntő hatással voltak, vannak az emberiség történeti cselekvésére; ismernie kell az összes eszméket, törekvéseket, melyek az emberiséget mozgatták, mozgatják, mert csak így mérlegelheti azok hatását nemzetére, mely szintén az emberiség része és az iránytadó eszméktől elzárva nem volt; mondom, mindezek nehéz dolgok, de mégis nyilván könnyebbek amannál, mert ott a gyermek felfogásához kell leszállni. Nyilván ez az a nagy nehézség, mely megoldhatatlannak látszik, mely annyi munkást esábit a sorompóba, hogy megpróbálja erejét; ez az a nehézség, mely legujabban két-két szakembert késztet szövetkezésre, hogy kompanistaságban «*viribus unitis*» kíséreljék meg a megoldást; és ez az a nehézség, mely annyit áldoztat a kiadókkal.

A használatban levő tankönyvek, szerzőik szerint megnevezve a következők:

A III-ik osztálynak szánt magyar történet: 1. régi könyvek: *Horváth-Marczali* (t. i. utóbbinak tavalyi átdolgozásában), *Ribáry, Tankó, Visontay*, (4).

2. Protestáns könyvek: *Batizfalvy, Dirner-Mihályi, Kiss-Laky, Ladányi, Maklár, Török*. (6).

3. Ujabb tankönyvek, mindig azokat értem «ujabb» alatt, melyek az új tanterv óta megjelentek ezek megjelenésük sorrendjében): *Mangold, Csuday, Varga, Baróthy-Csánky*. (4). Most lép a küzdőtérre: *Gaal-Helmár*.

A VIII-ik osztálynak szánt oknyomozó magyar történet:

1. régi könyvek: *Ladányi*, *Horváth-Sebestyén* (t. i. utóbbinak vagy 2 éve készült átdolgozásában);

2. újabb könyvek: *Mangold*, *Varga*. (4). Most jelenik meg: *Csuday*.

A világtörténeti tankönyvek: 1. régi tankönyvek: *Ribáry-Mangold* (átdolgozásában), *Somogyi*, *Tankó*, *Vaszary*. (4).

2. Protestáns tankönyvek: *Batizfalvy*, *Ladányi*, *Somosi*, *Szilágyi*. (4).

3. Újabb tankönyvek: *Mangold*, *Csuday*, *Szölgvény*, *Varga*. (4).

Érdekes és tanulságos a tankönyvek *elterjedési köre* a különféle tanintézetekben. Könnyebb áttekintés végett jelzőkkel illetem a tankönyveket és pedig «kihalók»-nak mondom azokat, melyek 10 intézetet se bírnak, «élők»-nek azokat, melyeket 11—20 intézetben használnak és végül «irányadók»-nak azokat, melyeket 20-nál több intézet használ. Magától értetődik, hogy a «kihaló» rovatba kerülő *régi* könyvek végelgyöngülés, túlhaladás útján jutottak oda, esetleg ilyen *új* könyvek pedig azért, mert nem is voltak életrevalók.

III. oszt. magyar történetnél:

«*Kihaló*» könyvek: a régiek közül: *Visontay* (1. i.), *Ribáry* (2. i.),* *Tankó* ($\frac{8. i.}{9. o.}$); a protestánsok közül: *Dirner-Mihályfi* (1. i.), *Kiss-Laky* (2. i.), *Makláry* (2. i.), *Batizfalvy* (3. i.), *Ladányi* (5. i.); az új könyvek közül: *Csuday* (8. i.). Kihalóban van tehát a használt 14 közül 9, vagyis több mint fele.

«*Élő*» könyv: a protestánsok közül: *Török* (11. i.)

«*Irányadók*» a régiek közül: *Horváth-Marczali* ($\frac{24. i.}{28. o.}$); az újak közül megjelenésük sorrendjében: *Mangold* ($\frac{38. i.}{40. o.}$); *Varga* ($\frac{43. i.}{47. o.}$), *Baróthy-Csánki* ($\frac{11. i.}{12. o.}$).

A VIII-ik oszt. magyar oknyomozó történetnél:

«*Kihaló*» könyv a protestánsok közül: *Ladányi* (1. i.); a régiek közül az új átdolgozás dacára sem tud tért foglalni: *Horváth-Sebestyén* (9. i.).

* A zárójel közti szám jelenti az intézetek és osztályok számát, amelyben ma használják azokat; így: $\frac{X \text{ intézet}}{Y \text{ osztályban.}}$

Irányadó a régiak közül: *Ribáry* (23. i.), az újak közül megjelenésük sorrendjében: *Mangold* (42. i.), *Varga* (31. i.).

A világtörténet tanításánál tankönyvekre nézve ép állapotot, foglalást és vesztést különböztetek meg. «Ép» akkor, ha mind a három kötet (4 oszt. intézetnél is) használatban van; «veszt», ha első vagy második kötete már használaton kívül van; és «foglal» az, melynek első kötete már használatra be van hozva.

Kihalóban vannak a régi könyvek közül: *Tankó* (ép —, foglal 1, veszt 1), *Somhegyi* $\left(\frac{\text{é. —}}{\text{v. 2.}}\right)$; a protestánsok közül: *Batizfalvy* $\left(\frac{\text{é. 4.}}{\text{v. 2.}}\right)$, *Ladányi* $\left(\frac{\text{é. 6.}}{\text{v. 3.}}\right)$.

Élő könyvek: a régiak közül: *Ribáry* $\left(\frac{\text{é. 10.}}{\text{f. 1.}}\right)$; a protestánsok közül: *Szilágyi* $\left(\frac{\text{é. 14.}}{\text{f. 3.}}\right)$; az újak közül azokat véve, melyeknek volt legalább 3—4 évük, hogy megjelenvén, helyet foglalhassanak: *Csuday* $\left(\frac{\text{é. 10.}}{\text{f. —}}\right)$.

Irányadó könyvek: a régiak közül: *Vaszary* $\left(\frac{\text{é. 57.}}{\text{f. 1.}}\right)$; az újak közül: *Mangold* $\left(\frac{\text{é. 21.}}{\text{f. 1.}}\right)$.

Ezekhez járul két új könyv: a 2—3 éves *Szölgvény*-féle (f. 7.), és a *Varga*-féle (f. 15), mely csak ez évben fejeződik be.

Az elterjedésre nézve évek tapasztalatai a következő szabályokat állapítják meg:

1. Állandó, igazi sikerhez semmiféle dicséret, láрма nem segíti már többé az új könyveket.

2. Az megeshetik még, hogy külső körülmények hirtelen elterjedésre juttatnak egy-egy új könyvet. Pl. neves ember lép vele piacra, vagy jó barátok egész kórusa hirdeti megjelenését, vagy esetleg abban a szakban igazi szükség van használható könyvre. Ha azonban az ily hirtelen fölkapott munka valóságban gyöngemunka: akkor ugyanoly hirtelen el is veszti a teret.

3. Bármely új könyv, lehet az magában véve akár jó, akár rossz, ha befejezése és szabad használatba vehetése után az első 4—5 évben nem terjed, vagy épen veszíteni kezd: az ez időszerint irányadó könyv nem lesz.

4. Akár jó, akár rossz a könyv: irányadó, a mai tanításra jellemző csak akkor, ha a teljes használatba vételnek 4—5 évét becsülettel, szembetűnőbb veszteség nélkül megállotta.

Ezek alapján mai történettantításunkban a sok közül a következő könyvek irányadók és jellemzők:

A III-ik osztályban a magyar történetre: a régiak közül: *Horváth-Marczali* ($\frac{24. \text{ i.}}{28. \text{ o.}}$), az újak közül: *Mangold* ($\frac{38. \text{ i.}}{40. \text{ o.}}$), *Varga*: ($\frac{43. \text{ i.}}{47. \text{ o.}}$).

A VIII. osztály magyar okny. történetre: a régiak közül: *Ribáry* (23. i.), az újak közül: *Mangold* (42. i.), *Varga* (31. i.).

A világtörténetre nézve, a régiak közül: *Vaszary* (57), az újak közül: *Mangold* (21). Mindkettő foglal is még egyet-egyét, veszt azonban tetemesebben; amaz 5-öt, emez 3-at.

Irányadóvá emelkedni látszanak a legújabbak közül: a III. osztályban: *Baróthy-Csánki* ($\frac{11. \text{ i.}}{12. \text{ o.}}$), a világtörténetre: *Szölgvény* (7. i.), *Varga* (15. i.).

Az általános elterjedési kör mellett különösen érdekes és tanulságos éppen a történeti könyveknél az is, hogy az egyes könyvek minő iskolák körében terjednek.

Vannak könyvek, melyeket pusztán protestáns intézetek használnak; ilyenek kivétel nélkül az összes, e cikkben «protestáns»-nak nevezett tankönyvek.

Vannak könyvek, melyeket ismét csak katolikus, egyháziak vezetése alatt álló intézetekben használnak; ilyenek: *Csuday* III. oszt. magyar története, és idáig *Szölgvény* Világtörténete. E csoportba tartozik némileg *Vaszary* és *Csuday* Világtörténete is, a mennyiben protestáns intézetekben nem használják; és *Mangold* Világtörténete, melyet viszont egyházi vezetés alatt levő intézetben nem használnak.

A többi irányadó könyvek mind általános természetűek, vagyis olyanok, melyeket állami, katolikus, protestáns és reáliskolákban egyformán használnak. Feladatuknak nyilván ezek felelnek meg legjobban, mert hiszen a tudomány, nemzeti érzelem egyáltalán nem felekezeti. Az irányadók közül tehát általános természetűek a III-ban: *Horváth-Marczali*, *Mangold*, *Varga*; a VIII-ban; *Ribáry*, *Mangold*, *Varga*; a világtörténetben: a megjelenőben levő *Varga*.

Az elterjedés e sajátossága mutatja, hogy tankönyveink, tanításunk még első sorban *felekezeti* és hogy a magyar nemzeti állam-eszme még mindig nem uralkodik kizárólag tanintézeteinkben, a mint nyilván minden felekezeti érdek fölött uralkodnia kellene. Viszont azonban az is kitűnik az évekre terjedő megfigyelésből, hogy a magyar nemzeti állam-eszme terjed, hogy szívesen tért engednek neki a felekezeti iskolák, ha akad könyv, mely az eszme szolgálatában állva, nem sérti egyúttal akár ennek, akár annak a felekezetnek vallási érzületét, a minthogy tankönyvnek és tanításnak sértenie, egyik felekezetet a másiknak rovására kiemélnie nem is szabad. Különösen nehéznek látszik ez a világtörténetben és kívánatos, *szükség*, hogy minél többen azzal próbálkozzanak meg és ne vessék magukat annyira a III-ik osztálybeli magyar történetre, melylyel meglehetősen meg vagyunk. Az meg még szükségesebb, hogy a közoktatásügyi tanács, mely tankönyvbírála-taival is a tanügyet kívánja előmozdítani ne álljon utjába az ép e téren oly szükséges tevékenységnek.

Lehetne még több érdekes következtetést vonni, jellemző vonást kiemelni a használt tankönyveknek mind számából, mind elterjedése köréből. Az is érdekes vonás, hogy a mint tantervünk és utasításunk azt hiszi, másképp szerkesztett magyar történet kell a reáliskolai III-ik osztályú fiúnak és megint más a gymnasiumi III-ik osztályú fiúnak: úgy az iskolák is minden érthető ok nélkül előszeretettel ragaszkodnak ugyanazon fokon is pl. a gymnasiumok ehhez, a reáliskolák ahhoz a szerzőhöz stb. Én azonban csak egyet jegyzek meg meg és ez az, hogy a ki ítéletet akar hozni mai történettanításunkról, az vegye elő legalább is az általános természetű, iránytadó könyveket és azokat becsületesen áttanulmányozva, mondjon ítéletet frázisok helyett, mert — hangsúlyozom — a mennyi ítéletet csak hallottam róla az utóbbi 5—6 esztendő alatt, az kivétel nélkül frázis volt és mind csak azt bizonyította, hogy — legalább e téren — az illetők nem komoly emberek, de épen azért feltűnő jelszavakkal vezérkedni akarnak.

Ha meggondoljuk, hogy ez azonos tendenciájú, czélú tárgyat 33, illetve 34-féle könyvből, 34-féleképen tanuljuk és hogy a sok közül mily kevés az általános jellegű: lehetetlen az elől elzárkóz-nunk, hogy itt kell valaminek történnie. Mert az a 34-féle könyv igen sokfélévé teszi az iskolákat is, mert azok tanítását tankönyvük sokkal inkább irányítja, jellemzi, mint maga a tanterv. De jellem-

zik írott, használt tankönyveik magukat a tanárokat is, pedig azok megismerése sem utolsó dolog arra nézve, ki komolyan itélni akar. De van egy «irodalmilag is működő, jeles» tanárunk és intézete solo használ teljesen elavult könyvet; egy más «tudósunk» csak meghalt szerzőket érdemesít használatra; egy harmadiknak irodalmilag is kifejezetten a VIII-ik osztályban használt könyvek egyike sem felel meg, mind hiányosak és nem elég magasak: de azért ő nem ír pótló művet, hanem használ egy, a III-ik osztálynak szánt munkácskát. — Ki tagadná, hogy ez esetek nem jellemző vonásai az illetőknek, mint tanároknak? hogy nem jellemzőbbek akármi-féle irodalmi, társadalmi működésüknél és esetleg róluk szóló direktori vagy fődirektori jelentéseknél? Így vezetnek a tankönyvek nemcsak az iskolának, tanításnak, de még a tanároknak is ismeretére és mindezek forrása ott van a programokban jobban, mint bármiféle jelentésekben.

Érdemes hasznos munkát végezne tehát az, ki ez irányban — *sina ira et studio* — dolgoznék; mindenesetre minden aprócseprő külföldi változattatás megfigyelésénél és eszmény-sárkányok eregetésénél hasznosabb, és ki tudja: talán idővel az ily komoly munka annyi sikert is hozna, mint manapság a — frázis.

VARGA OTTÓ.

A FÖLDRAJZI TANÍTÁS FONTOSSÁGA.

A legújabb kor a rohamos haladás korszaka. A modern technika bámulatos vívmányai, különösen a közlekedési eszközök nem sejtett kifejlődése egész socialis, de különösen gazdasági életünket átalakították. Az óriási vasuti hálózat, a világegészet átövező hajójaratok a föld legmesszebb eső pontjait egymáshoz közel hozták, a távolság fogalma megszűnt és az egész földkerekség egy világpiachezá változott. Ezen változások gyökeresen felforgatták eddigi gazdasági életünket. Gazdasági viszonyaink nem alakulnak többé azon tényezők szerint, melyek rendszerint valamely állam viszonyaira nézve kedvezők vagy kedvezőtlenek, sőt még a szomszéd államok viszonyaitól sem függnék egészen, mert ma már a legtávolabbesű földrészek viszonyai is befolyással vannak reá. A gabnaárak emelkedését vagy hanyatlását többé nem lokalis természetű okok,